

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.10

Крючкова Н. М.

Зализюк В. В.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДИНАМІКИ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН

Представлено авторський підхід до класифікації факторів економічного розвитку та факторів впливу динаміки макроекономічних змін. Розкрито сутність інституційного середовища в Україні, подано його структуру за рівнями, зокрема: глобальним інституційним середовищем, макроінституційним середовищем, мікроінституційним середовищем. Визначено вплив кожного із зазначених рівнів на динаміку макроекономічних змін.

Ключові слова: макроекономічна динаміка, інституційне середовище, трансформаційні процеси, фактори впливу.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні досить гостро постає проблема аналізу чинників та складників забезпечення економічного розвитку для нівелювання основних макроекономічних диспропорцій та стабілізації подальшої економічної динаміки. Макроекономічні дисбаланси, які можуть призводити до негативних соціальних та економічних явищ, необхідно вчасно ідентифікувати, щоб пом'якшити можливі кризові явища та їх наслідки. Саме необхідність вибору курсу ефективної економічної політики стосовно обмеження та нейтралізації негативного впливу значних дисбалансів в умовах забезпечення стійкої економічної динаміки в Україні вимагає здійснення наукового дослідження відповідних теоретичних та прикладних положень розвитку інституційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сутності макроекономічної динаміки, її прояви в рамках розвитку інституційного середовища в країні широко висвітлюються багатьма вченими. Вагомий внесок у її дослідження зробили такі науковці, як: Г. Глуха, Г. Гронтковська, О. Івашина, Н. Колодрубська, Ю. Коваленко, Ю. Козак, О. Чубарь, А. Чуприна, Л. Л. Девіс, Д. Норт та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз та узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень свідчать про те, що у вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги приділяється цілісному дослідженню факторів динаміки макроекономічних змін у рамках трансформацій інституційного середовища.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних основ та прикладних аспектів структурування інституційного середовища щодо макроекономічної динаміки, факторів, причин виникнення, заходів подолання макроекономічної нестабільності в Україні в короткостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Макроекономічна динаміка – це розвиток макроекономічних показників та зміна їх характеристик у часі, що відбувається у процесі взаємодії елементів економічної системи. Дослідження макроекономічної динаміки дає змогу виявити основні особливості економічної системи, взаємозв'язок її елементів та є основою під час проведення макроекономічної політики. Проте прикладний аспект потребує попереднього дослідження теоретичних

особливостей, а саме виявлення основних факторів, що впливають на динаміку макроекономічних процесів. Сукупності цих факторів можуть мати як деструктивний, так і розвиваючий характер.

Розглядаючи фактори економічного розвитку в ретроспективі, можна простежити постійне розширення їх переліку у зв'язку з глобалізацією, інтернаціоналізацією та розвитком технологій.

У сучасній економічній науці існує чимало підходів до класифікації таких факторів (табл. 1). Так, наприклад, О. Олександрова [1, с. 226] пропонує здійснювати класифікацію за характером впливу на економічне зростання – стимулювальні та стримувальні, а О. Івашина [2, с. 47] виділяє зовнішні та внутрішні фактори залежно від сектору національної економіки.

Таблиця 1
Класифікація факторів економічного розвитку

Ознака класифікації	Назва класифікаційної групи
Залежно від сектору національної економіки	зовнішні внутрішні
За типом економічного зростання	екстенсивні інтенсивні
За результатом дії	стимулювальні стримувальні
За походженням	екзогенні ендогенні

Джерело: складено авторами на основі [1; 4; 10]

Одна з найбільш популярних класифікацій – це поділ факторів економічного зростання на екзогенні та ендогенні. Варто зазначити, що в економічній теорії існує безліч підходів до трактування цих визначень стосовно економіки, проте єдиної позиції немає. Усе залежить від суб'єктивної інтерпретації авторів та методології, у межах якої проводяться дослідження. Один із поширених підходів – визначення ендогенності та екзогенності по відношенню змінних моделі до меж національної економіки. Тобто зовнішньоекономічні фактори за такої позиції будуть уважатися екзогенними, а змінні, отримані в межах національних кордонів, – ендогенними [1, с. 226].

За останні роки серед «нових факторів» економічного зростання дослідники все частіше приділяють увагу інституційним факторам. Наприклад, Ф. Акібіров [1, с. 227] окремо виділяє економічні

Таблиця 2

Фактори впливу на розвиток економіки

	Структурні	Інституційні фактори
Екзогенні	- ресурсні; - природні катаклізми та техногенні загрози; - міжнародна торгівля товарами і послугами; - міжнародна міграція; - світові соціально-політичні умови; - міжнародний науково-технологічний обмін; - світові валютні коливання; - світові кризи	- соціально-психологічні; - політичні; - економічні
Ендогенні	- ринкові (фактори попиту та пропозиції); - ресурсні; - демографічна ситуація; - інфраструктура; - науково-технічний розвиток; - кліматичні умови; - соціально-політичні умови; - макроекономічна ситуація; - рівень монополізації ринків; - фази економічного циклу	- загальні (домінуюча ідея або думка в суспільстві, історичний розвиток суспільства); - соціальні та психологічні; - політичні; - економічні; - інструменти макроекономічної політики; - рівень інформатизації суспільства та рівень захисту інформації

Джерело: складено авторами на основі [1; 3; 4]

та інституційні фактори економічного зростання. Проте Г. Глуха критикує таку класифікацію, вважаючи її не зовсім коректною, оскільки економічні фактори можуть також бути інституційними.

Серед перерахованих класифікацій для виділення факторів, що впливають на розвиток економіки, доречно використати розподіл на екзогенні та ендогенні фактори. Крім того, у зв'язку з набуттям усе більшого значення інституціональної економіки – розподіл на інституційні та структурні.

Деякі запропоновані фактори повторюються, що пов'язано з їх локацією. Наприклад, серед структурних повторюються ресурсні фактори та соціально-політичні, проте відмінність між ними полягає у тому, що одні є характерними для країни, що досліджується, інші стосуються зовнішнього світу. Аналогічно і щодо інституційних факторів.

Так, інституційні соціально-психологічні фактори – це «порівняно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом, психологічні риси людей, які живуть у суспільстві, особлива роль національної культури, менталітет, види етнічної поведінки» [3, с. 20]. Те ж саме маєтись на увазі стосовно зовнішнього середовища.

Політичні інституційні фактори ендогенного характеру – це «якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями» [3, с. 20]. Водночас до політичних інституційних факторів екзогенного характеру належать якість законодавства міжнародних організацій та окремих країн, кооперація між ними.

Інституційними економічними факторами називають: «чіткі «правила гри», які визначають ефективні й неефективні види діяльності; права власності; функції і соціальні правила торгівлі; ефективність банківської та фінансової систем; відповідні методи управління ризиками і страхову систему; загальноприйнятну систему податків; децентралізовану економічну систему; формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання» [3, с. 20].

Серед ендогенних інституційних факторів вагоме значення мають інструменти макроекономічної політики [4, с. 44]: податково-бюджетні (регулювання за допомогою податків і державних витрат для впливу на сукупний попит і сукупна пропозиція); грошово-кредитні (зміна грошової маси, ставки рефінансування, норм резервування, проведення операцій на відкритому ринку і т. д.);

зовнішньоторговельні (регулювання митних тарифів, квот і використання нетарифних методів); соціальні (встановлення мінімальних ставок оплати праці, виплата допомоги по безробіттю і т. д.).

Деякі з перелічених факторів мають відносно стабільний характер, деякі спричиняють постійні зміни, інші – важко передбачувани і впливають лише протягом певного проміжку часу. Прикладом останніх є революції, війни, бунти, техногенні катастрофи, а також зміни кліматичних умов, такі як повені, засуха. Вони спричиняють швидке погіршення макроекономічних показників, окрім того, спричиняють проблеми під час побудови регресійних моделей та здійснення прогнозів.

Інституційні фактори є більш стабільними у часі. Це, зокрема, стосується Конституції, різних законів та норм, а також умовних, не завірених юридично правил поведінки, що сформувалися у суспільстві. Вони можуть бути незмінними від одного до кількох десяти років, а то й століть. Прикладом є Конституція США, яка була прийнята 17 вересня 1787 р. під час Конституційної Конвенції у Філадельфії і ратифікована в усіх 13 тодішніх американських штатах [5, с. 340]. Конституція США є найстарішою федеральною Конституцією. Це не означає, що вона не зазнавала змін, проте деякі положення носять досить тривалий характер.

Водночас серед інституційних факторів є такі, які мають більш динамічний вплив. Так, інструменти макроекономічної політики залежать від макроекономічної ситуації та цілей макроекономічної політики. На нашу думку, серед виділених факторів найбільш динамічний вплив мають такі соціально-економічні явища, як: світові валютні коливання; світові кризи; міжнародна торгівля товарами і послугами; науково-технічний розвиток; фази економічного циклу; рівень інформатизації суспільства.

З розвитком економіки окремих країн та світової економіки у цілому все відчутнішим стає пришвидшення динаміки економічного розвитку. Якщо колись наслідки економічного занепаду віддаленої країни могли наздогнати за кілька місяців, а то й років, сьогодні це відбувається впродовж кількох днів, годин. Усе це пов'язано з поглибленням світових взаємозв'язків. Інтернаціоналізація, глобалізація, інформатизація суспільства призводять до пришвидшення впливу перелічених вище соціально-економічних явищ у часі. Це ускладнює реалізацію макроекономічної політики, спричиняє

постійну потребу в макроекономічному аналізі, здійснювати прогнози та плани стає все важче. У таких умовах усе більшого значення набуває розвиток інституційного середовища, що дає змогу пришвидшити та поліпшити якість взаємозв'язків між суб'єктами економічної діяльності.

Існує безліч трактувань інституційного середовища закордонними та вітчизняними вченими. Так, зокрема, Л. Девіс та Д. Норт трактують його як «сукупність основоположних політичних, соціальних і базових правових норм, що регулюють економічну і політичну діяльність (правила, що регулюють вибори, визначають права власності і контрактні права, є прикладами базових таких правил)» [6, с. 133].

На думку А. Олейнікі, інституційне середовище (економічна конституція, інституційна структура економіки, інституційні рамки) – характеристики зовнішнього середовища, які є значущими для економічної діяльності, сукупність цінностей, формальних і неформальних норм, що впливають на співвідношення стимулів у діяльності і зумовлюють досягнення мінімальної згоди між людьми [7, с. 93].

О. Вільямсон у своєму дослідженні надає інституційному середовищу роль посередника між індивідами (економічними агентами) та інституційними узгодженнями (договорами між суб'єктами господарювання, які визначають способи кооперації і конкуренції) [7, с. 93].

Узагальнюючи численні теоретичні підходи до визначення інституційного середовища, а також прагнучи наголосити на важливіших його особливостях, можна дати таке визначення цього терміну: «Інституційне середовище – це сукупність найважливіших фундаментальних соціальних, правових, політичних, економічних, морально-етичних, культурних правил і норм, що визначають поведінку та взаємовідносини в суспільстві, у тому числі між суб'єктами господарювання і державою, і повинні бути спрямовані на підвищення ефективності економіки та якості життя населення» [8, с. 99].

Інституційне середовище доцільно розглядати в площині систем відносин «економіка – політика», «економіка – право», «економіка – мораль», «економіка – ідеологія», «економіка – культура» тощо. У кожній із цих систем відносин формується і діє свій набір інститутів, як формальних, так і неформальних, які у цілому формують інституційне середовище суспільства.

Окрім того, структуруючи інституційне середовище макроекономічного розвитку, доцільно виділити різні його рівні. Так, український дослідник А. Чуприна [9, с. 160], аналізуючи структуру інституційного середовища податкової системи, пропонує виділяти: глобальне інституційне середовище, що визначає процеси у світовому масштабі; макроінституційне – процеси на рівні національного державного сектору; мікроінституційне (внутрішнє) – діяльність інститутів та їх взаємозв'язок. На нашу думку, таке структурування доцільно використовувати і під час дослідження інституційного середовища у цілому.

Таким чином, суб'єктами глобального інституційного середовища виступають мережа організацій і органів ООН та її спеціалізованих установ. Найвпливовіші з них: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [10, с. 20]. Також суб'єктами є неформальні консультаційні групи, що регулярно проводять свої зустрічі: Велика сімка, Паризький та Лондонський клуби кредиторів, Давоський форум. Окрім того, до складу глобального інституційного середовища входять регіональні інтеграційні угруповання та об'єднання. У Західній Європі – це ЄС, у Північній Америці – НАФТА, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – АТЕС, у Євразійському регіоні – СНД.

Ще одним суб'єктом є недержавні міжнародні організації універсального, регіонального, галузевого чи функціонального характеру, що виконують консультативні, статистичні, дослідницькі, видавничі та інші завдання моніторингу глобального етапу розвитку економіки.

Всі згадані вище суб'єкти глобального інституційного середовища діють на підставі певної правової основи, яка містить у собі міжнародні звичаї – «норми, що складаються внаслідок довгострокової практики міжнародних відносин. Звичай можуть встановлюватися на основі постанов міжнародних судових організацій (наприклад, Міжнародного суду ООН), офіційних заяв голів держав або урядів, національного законодавства держав» [10, с. 54]. Наприклад, за звичай приймається норма: всі держави мають суверенітет над своїми природними ресурсами.

Таблиця 3

Структура інституційного середовища в Україні

	Суб'єкти	Правова основа
Глобальне інституційне середовище	– мережа організацій і органів ООН та її спеціалізованих установ; – неформальні консультаційні групи; – регіональні інтеграційні угруповання та об'єднання; – недержавні міжнародні організації	– міжнародні угоди; – рішення міжнародних організацій та конференцій; – міжнародні звичаї; – міжнародні кодекси поведінки; – принципи міжнародного права
Макроінституційне середовище	– інститути публічної влади; – виконавчі органи влади; – головні та спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади	– Конституція України; – Податковий кодекс; – Господарський кодекс; – Цивільний кодекс; – закони України тощо
Мікроінституційне середовище	– рекламні агентства; – засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса); – фінансові організації; – рейтингові агентства; – комерційно-консультаційні підприємства й організації; – системи зв'язку; – заклади освіти	– законодавство України; – міжнародне законодавство, за відповідних умов; – статут підприємства; – колективний договір

Джерело: складено автором на основі [9; 10]

Інколи рекомендації становлять ціле зведення, систему норм, що визначають дії суб'єктів міжнародних відносин у тій чи іншій сфері. Такі норми мають назву міжнародних кодексів поведінки. Вони систематизують правила поведінки членів організації в міжнародному співробітництві в певній галузі відносин [10, с. 55]. Так, наприклад, розроблено норми регулювання перевезень торговельним флотом, кодекс поведінки транснаціональних корпорацій, кодекс поведінки держав під час передачі високих технологій тощо. Також правовою основою є міжнародні угоди, рішення міжнародних організацій та конференцій, принципи міжнародного права.

Суб'єктами макроінституційного середовища є інститути, що належать до національного державного сектору. В Україні суб'єктами цього середовища є інститути публічної влади: Верховна Рада України та представницькі органи місцевого самоврядування (Верховна Рада Автономної Республіки Крим, сільські, селищні та міські ради). До виконавчих органів влади належать Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчі комітети сільських, селищних та міських рад. Також суб'єктами є головні та спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади: Міністерство фінансів, Національний банк, Державна казначейська служба, Державна фіскальна служба України, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд державного майна.

Правовою основою діяльності макроінституційного середовища в Україні є Конституція України, Податковий кодекс, Господарський кодекс, Цивільний кодекс, закони України тощо.

Мікроінституційне середовище також налічує безліч суб'єктів, що допомагають функціонувати економіці, зменшують ефект невизначеності:

- рекламні агентства (рекламне агентство TALAN Communications – розроблення і проведення рекламної кампанії на телебаченні; PA Provid/BVDO – реклама на радіо; BATES UKRAINE – маркетингове дослідження), засоби масової інформації (телеканали: «1+1», ТРК «Україна», ICTV, 5-й канал; радіо: Люкс FM, Хіт FM; преса: журнали «Бізнес», «Молочна промисловість», «Контракти», «Українська правда»);

- фінансові організації, серед яких – банківське обслуговування, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди;

- комерційно-консультаційні підприємства й організації – включають таких суб'єктів, як юридичні фірми (отримання ліцензій, дозволів, господарські та цивільні спори, правова допомога), аудиторські фірми, що надають основний бухгалтерський супровід, аудит фінансово-господарської діяльності, консультації з питань оподаткування, фінансів, права, підготовки та подачі звітності, поточне аудиторське обслуговування, консультації в режимі он-лайн;

- системи зв'язку – стаціонарний та мобільний зв'язок, надання Інтернет-послуг, послуги з пересилання ділової кореспонденції, разові доставки вантажів, ділової кореспонденції;

- заклади освіти – містять програми професійного розвитку, семінари, тренінги, підвищення професійного рівня працівників.

Правовою основою діяльності цих суб'єктів мікроінституційного середовища є законодавство України стосовно відповідних сфер діяльності: закони України «Про рекламу», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про зв'язок» та ін. Окрім того, до правової основи належать міжнародне законодавство, статут підприємств та колективний договір.

Висновки. Для поліпшення макроекономічного розвитку країни важливим є належне функціонування інститутів на всіх рівнях інституціонального середовища.

Функціонування глобального рівня переважно залежить від самих міжнародних організацій, їх учасників та партнерів. Проте окрема держава, в нашому випадку Україна, має сприяти налагодженню зв'язків між глобальним та макроінституціональним рівнями, виконанням міжнародних звичаїв, угод, кодексів поведінки і т. д. Велике значення має формування розуміння сутності суб'єктів глобального середовища, їх значення та ролі для добробуту всього суспільства. На жаль, у нашому середовищі досі виникають проблеми з поінформованістю населення, а також із виконанням указаних міжнародних норм як із боку окремих інституцій, так і з боку юридичних та фізичних осіб.

Функціонування макроінституційного середовища значною мірою містить корупційний складник, забагато бюрократичної тяганини, неефективну кооперацію всередині суб'єктів та між ними, що, своєю чергою, породжує недовіру серед населення.

Суб'єкти мікроінституційного середовища хоча й залежать значною мірою від розвитку двох попередніх рівнів, проте кожен із них володіє більшою самостійністю. Вони є більш конкурентоспроможними і здатними самі приймати рішення, що дає змогу більш ефективно впливати на процес господарювання. Проте недоліки в законодавстві, тобто недоліки макроінституційного рівня, все ж мають негативний вплив на функціонування цих суб'єктів. Окрім того, спостерігається слабка інтегрованість більшості суб'єктів мікроінституційного середовища, що породжує недостатню поінформованість про світові тенденції у наданні маркетингових послуг, фінансових та інформаційних послуг, їх науково-технологічну забезпеченість.

Таким чином, інституційне середовище в Україні знаходиться в стані перманентного розвитку, що відповідним чином впливає на динаміку макроекономічного розвитку країни.

Все це зумовлює необхідність подальшого аналізу розвитку інституційного середовища в Україні, рівня залежності від нього макроекономічних показників.

Список використаних джерел:

1. Глуха Г.Я. Система факторів економічного зростання: теоретико-методологічні аспекти / Г.Я. Глуха // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 1. – С. 223–231.
2. Івашина О.Ф. Інституціалізація економічного розвитку : [монографія] / О.Ф. Івашина. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2009. – 283 с.
3. Колодубська Н.В. Інституціональні фактори економічного зростання в сучасних умовах / Н.В. Колодубська // Економічний часопис-XXI. – 2011. – С. 20–22.
4. Гронтковська Г.Е. Макроекономіка : [навч. посіб.] / Г.Е. Гронтковська, А.Ф. Косік. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 672 с.
5. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : [навч. посіб.] / За ред. В.М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007. – 467 с.

6. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation / L. Davis, D. North. – Journal of Economic History. – 1970. – Vol. 30. – № 1. – С. 131–149.
7. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектору / Ю.М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1(23). – С. 92–97.
8. Чубарь О.Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку / О.Г. Чубарь // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 3(40). – С. 98–104.
9. Чуприна А. Інституційне середовище податкової служби: структура та чинники розвитку / А. Чуприна // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – Вип. 2. – С. 156–165.
10. Козака Ю.Г. Міжнародні організації : [навч. посіб.] / За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, Кутайні. – К. : Центр навчальної літератури. – 2006. – 483 с.

Крючкова Н. М.

Зализюк В. В.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ДИНАМИКИ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Резюме

Представлен авторский подход к классификации факторов экономического развития и факторов влияния динамики макроэкономических изменений. Раскрыта сущность институциональной среды в Украине, представлена его структура по уровням, в частности: глобальной институциональной среде, макроинституциональной среде, микроинституциональной среде. Определено влияние каждого из указанных уровней на динамику макроэкономических изменений.

Ключевые слова: макроэкономическая динамика, институциональная среда, трансформационные процессы, факторы влияния.

Kriuchkova N. M.

Zalyzyuk V. V.

Odessa I.I. Mechnikov National University

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF DYNAMICS OF MACROECONOMIC CHANGES

Summary

The author's approach to the classification of factors of economic development and factors influencing the dynamics of macroeconomic changes is presented. The essence of the institutional environment is revealed, its structure is presented according to the levels, in particular: global institutional environment, macroinstitutional environment, microinstitution environment in Ukraine. The influence of each of these levels on the dynamics of macroeconomic changes is determined.

Keywords: macroeconomic dynamics, institutional environment, transformational processes, factors of influence.